

การประเมินความยากจนแบบมีส่วนร่วมของคนจน ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ *Participatory Assessment of Poverty in the Northeast*

รศ.ดร.สมศักดิ์ ศรีสันติสุข^{*}
Somsak Srisontisuk, Ph.D.

รศ.ไพฑูรย์ คัชมาตย์^{**}
Paitoon Kutchamart

ผศ.เพียรศักดิ์ ภัคดี^{***}
Piansak Pakdee

บทคัดย่อ

การประเมินความยากจนแบบมีส่วนร่วมในประเทศไทย: ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา (1) ความหมายของความยากจนจากมุมมองของคนจน (2) แบบแผนการดำรงชีวิตของคนจน (3) การผลิตและการบริการที่มีต่อคนจน (4) เพศและความยากจน การมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาความยากจน และ (5) บทบาทของรัฐและองค์กรประชาชนต่อปัญหาความยากจน การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ระเบียบวิธีการวิจัยได้ใช้การสนทนากลุ่มกับคนจนในชุมชนเมือง 7 ชุมชน และชุมชนชนบท 3 ชุมชน ซึ่งเป็นตัวแทนของคนจนในจังหวัดศรีสะเกษ สกลนคร และขอนแก่น

ผลการศึกษาพบว่า (1) ความหมายของความยากจนจากมุมมองของคนจนมี มิติทางกาย มิติทางใจ และมิติทางโครงสร้าง สาเหตุของความยากจนมาจากปัจจัยส่วนบุคคล ปัจจัยเชิงโครงสร้างพื้นฐาน ปัจจัยวิกฤติเศรษฐกิจ และปัจจัยโอกาส ผลกระทบของความยากจนทำให้คนจนไม่มีโอกาสส่งลูกให้เรียนต่อสูงขึ้น และมีปัญหาความรุนแรงในครอบครัว (2) แบบแผนการดำรงชีวิตมีความแตกต่างตามโครงสร้างพื้นฐานแต่ละชุมชน

* อาจารย์ประจำภาควิชาสังคมวิทยา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

** อาจารย์ประจำภาควิชาเศรษฐศาสตร์เกษตร คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

*** อาจารย์ประจำภาควิชาเศรษฐศาสตร์เกษตร คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

ส่วนสภาพทางวัฒนธรรมยังคงมีอิทธิพลต่อแบบแผนการดำรงชีวิตของคนจนชนในอดีต

(3) ภาคการผลิตและการบริการของคนในชุมชน พบว่า คนจนต้องการระบบการศึกษาที่เหมาะสมกับลูกหลานของตน การเข้าถึงสาธารณสุขมีมากกว่าการเข้าถึงทรัพยากรอื่น ๆ

(4) เพศมีความสัมพันธ์กับความยากจนมากขึ้น เมื่อสภาวะการเปลี่ยนแปลงทางสังคมจากการพัฒนาประเทศทำให้เกิดภาวะความยากจนมากยิ่งขึ้น ฝ่ายหญิงได้ออกไปทำงานนอกบ้านมากขึ้น อย่างไรก็ตามโครงสร้างครอบครัว อำนาจการตัดสินใจยังอยู่กับฝ่ายหญิง

(5) การมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาความยากจนไม่ประสบความสำเร็จ เนื่องจากคนจนในชุมชนเมืองส่วนมากประกอบด้วยคนหลายชาติพันธุ์ และความแตกต่างด้านอาชีพ และบทบาทของรัฐได้เข้าไปช่วยเหลือคนจนในชุมชนตามบทบาทหน้าที่ของหน่วยงานต่าง ๆ ส่วนองค์กรประชาชนที่แท้จริงในชุมชนต่าง ๆ ยังไม่เกิดขึ้นมากนัก

Abstract

The objectives of the study were to examine the meaning of poverty, livelihood patterns, sector services, gender and poverty, community involvement, and roles of government and people organization. This study was a qualitative research, using the focus group discussion with the sample urban and rural poor from 10 selected communities in Si Saket, Sakon Nakorn, and Khon Kaen.

The results were as follows (1) Meanings of poverty could be defined as physical, psychological, and structural dimensions. Causes of poverty included the personal, structure, economic crises, and opportunities or risk factors. No opportunity for sending children into higher education, and family violence were the impacts of poverty. (2) Livelihood patterns were different among community structures. Cultural patterns were still strong in the community. (3) The educational system need to be changed for poor children. Access to health was greater than access to others. (4) Gender was related to poverty in the present situation. Females tended to work harder than males. However, the final decision belonged to females because of family structure. (5) People involvement in problem solving was not successful because of the existence of many ethnic groups in urban areas, and social differentiation among people. And (6) Government agencies function according to their statuses and roles. However, people organizations needed to be developed more in the communities.

ความสำคัญของการศึกษา

สืบเนื่องจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1-7 (2504-2539) รัฐบาลได้เน้นการเพิ่มรายได้ด้วยการส่งออกผลผลิตพืชหลักไม่กี่ชนิด ทำให้การพัฒนาของรัฐได้ส่งผลกระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่ และต่อสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติ กล่าวคือ ในด้านการเกษตร เกษตรกรได้ใช้ปุ๋ยและยาฆ่าแมลงเพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมากซึ่งมีผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ประสบปัญหาของความผันผวนของดินฟ้าอากาศ ทำให้เกษตรกรมีรายได้ตกต่ำ เกิดภาวะหนี้สิน มีการขายที่ดินให้แก่นายทุนโดยเฉพาะภาคอุตสาหกรรม ทำให้เกษตรกรไร้ที่ทำกินมากขึ้น นำไปสู่การขายแรงงานไปทำงานในชุมชนเมือง ซึ่งต้องอาศัยอยู่ในชุมชนแออัด จึงเกิดภาวะของความยากจนทั้งในเขตเมืองและชนบท

การแก้ไขปัญหาความยากจนได้เป็นนโยบายที่สำคัญของรัฐบาลทุก ๆ รัฐบาล ปัญหาความยากจนจึงเป็นปัญหาที่หน่วยงานวางแผนของประเทศให้ความสำคัญตลอดมา เช่น การมีแผนการลดความยากจนของประชากรอย่างแนบแน่น โครงการที่มีการจ้างงานในชนบท โครงการอีสานเขียว และโครงการแก้ไขปัญหาความยากจน เป็นต้น

นอกจากนี้หน่วยงานพัฒนาของเอกชนได้มีโครงการต่าง ๆ ที่ได้ดำเนินการลดความยากจนทั้งในเขตชนบทและเขตเมือง ซึ่งได้มีการทำติดต่อกันตลอดมา

อย่างไรก็ตามจากภาวะวิกฤติเศรษฐกิจของประเทศที่เริ่มขึ้นในปี พ.ศ. 2540 รัฐบาลในขณะนั้นได้มีโครงการต่าง ๆ ที่จะลดความยากจน เช่น โครงการบัตรสุขภาพ โครงการเงินทุนหมุนเวียนหมู่บ้าน โครงการอาหารกลางวัน โครงการกองทุนสนับสนุนทางสังคม และโครงการจัดที่พักกินเพื่อแก้ไขความยากจน เป็นต้น จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2542 รัฐบาลต่อมาได้มีนโยบายที่เป็นรูปธรรมในการลดปัญหาความยากจน เช่น นโยบายพักชำระหนี้ของ ธ.ก.ส. นโยบายธนาคารประชาชนของธนาคารออมสิน นโยบายหนึ่งผลิตภัณฑ์หนึ่งตำบลของฝ่ายนโยบายและแผนจังหวัด นโยบายกองทุนหมู่บ้านของสำนักงานพัฒนาชุมชน และนโยบาย 30 บาท รักษาทุกโรคของกระทรวงสาธารณสุข เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม การศึกษาความยากจนในประเทศหรือภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ยังไม่มีมิติของการศึกษาจากทัศนะของกลุ่มคนจนต่อปัญหาความยากจน

เพื่อที่จะหาหนทางในการแก้ไขปัญหาให้มีความเหมาะสมยิ่งขึ้น อีกทั้งธนาคารพัฒนาแห่งเอเชีย (ADB) ได้ให้ความสนใจเกี่ยวกับการประเมินความยากจนในมุมมองของคนจน เพื่อจะได้ทราบรายละเอียดและความลึกซึ้งจากกลุ่มคนที่มีปัญหาที่คนอื่นเรียกพวกเขาว่าคนจน ซึ่งข้อมูลดังกล่าวย่อมจะเป็นประโยชน์ต่อการวางแผนนโยบายของชาติในอนาคตต่อไป

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

การศึกษาค้นคว้านี้เป็นการประเมินความยากจนแบบมีส่วนร่วมของคนจนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยมีวัตถุประสงค์ดังต่อไปนี้

1. เพื่อศึกษาความหมายของความยากจนจากมุมมองของคนจน
2. เพื่อศึกษาแบบแผนการดำรงชีวิตของคนจน
3. เพื่อศึกษาภาคการผลิตและการบริการที่มีต่อคนจน
4. เพื่อศึกษาเพศและความยากจน
5. เพื่อศึกษาการมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาความยากจน
6. เพื่อศึกษาบทบาทของรัฐบาลและองค์กรประชาชนต่อปัญหาความยากจน

ระเบียบวิธีการศึกษา

การประเมินความยากจนแบบมีส่วนร่วมครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยมีขั้นตอนการเลือกพื้นที่ศึกษา การเลือกกลุ่มคนจนเป้าหมาย เทคนิคการรวบรวมข้อมูล และการวิเคราะห์ข้อมูลดังนี้

1. การเลือกพื้นที่ศึกษา

1.1 การเลือกจังหวัด

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีทั้งหมด 19 จังหวัด เป็นจังหวัดในเขตอีสานเหนือ 6 จังหวัด คือ หนองคาย เลย หนองบัวลำภู อุดรธานี สกลนคร และนครพนม เป็นจังหวัดในเขตอีสานกลาง 8 จังหวัด คือ ชัยภูมิ ขอนแก่น มหาสารคาม กาฬสินธุ์ ร้อยเอ็ด มุกดาหาร ยโสธร และอำนาจเจริญ เป็นจังหวัด

ในเขตอีสานใต้ 5 จังหวัด คือ นครราชสีมา บุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ และ อุบลราชธานี ในการศึกษาคั้งนี้ได้เลือกศึกษาแบบเจาะจง 3 จังหวัด โดยให้กระจายตามลักษณะภูมิศาสตร์และเศรษฐกิจ คือจังหวัดขอนแก่นซึ่งเป็นจังหวัดในเขตอีสานตอนกลาง เพื่อให้เป็นตัวแทนของกลุ่มจังหวัดขนาดใหญ่ มีมหาวิทยาลัย วิทยาลัยของรัฐและเอกชนเป็นเมืองเก่าแก่ ส่วนอีสานตอนเหนือได้เลือกจังหวัด สกลนคร ซึ่งเป็นจังหวัดที่จนเป็นอันดับ 2 ของภาค และอีสานตอนใต้ได้เลือก จังหวัดศรีสะเกษ ซึ่งเป็นจังหวัดที่จนเป็นอันดับ 3 ของภาค สาเหตุที่ไม่เลือกศึกษา จังหวัดหนองบัวลำภู ซึ่งจนอันดับแรกของภาคเพราะเป็นจังหวัดเกิดใหม่ และเป็น จังหวัดเล็กอาจไม่เห็นภาพของคนยากจนที่เด่นชัดในเขตเทศบาล ประกอบกับอยู่ติดกับจังหวัดขอนแก่น

1.2 การเลือกอำเภอ ตำบล และหมู่บ้าน

1) ขั้นตอนการเลือกอำเภอ

ได้เลือกอำเภอในแต่ละจังหวัด โดยใช้รายได้จากเกณฑ์ความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ.) ในระดับอำเภอที่ต่ำที่สุด ได้อำเภอต่าง ๆ ดังนี้

- 1.1) จังหวัดศรีสะเกษ ได้กิ่งอำเภอโพธิ์ศรีสุวรรณ
- 1.2) จังหวัดสกลนคร ได้อำเภอกุดบาก
- 1.3) จังหวัดขอนแก่น ได้กิ่งอำเภอหนองนาคำ

2) ขั้นตอนการเลือกตำบล

การเลือกตำบลจากอำเภอที่ได้เลือกไว้แล้ว โดยใช้รายได้จากเกณฑ์ความจำเป็นพื้นฐานในระดับตำบลที่ต่ำที่สุด ได้ตำบลต่าง ๆ ดังนี้

- 2.1) จังหวัดศรีสะเกษ ได้ตำบลอิเซ
- 2.2) จังหวัดสกลนคร ได้ตำบลกุดบาก
- 2.3) จังหวัดขอนแก่น ได้ตำบลกุดธาตุ

3) ขั้นตอนการเลือกหมู่บ้าน

การเลือกหมู่บ้านได้ใช้รายได้เฉลี่ยต่อปีในหมู่บ้านตามความจำเป็นพื้นฐานในระดับหมู่บ้านที่ต่ำที่สุด ปรากฏผลการเลือกหมู่บ้าน ดังนี้

- 3.1) ตำบลอิเซ กิ่งอำเภอโพธิ์ศรีสุวรรณ จังหวัดศรีสะเกษ ได้ บ้านหนองจมะ

3.2) ตำบลกุดบาก อำเภอกุดบาก จังหวัดสกลนคร ได้บ้าน
ทรายแก้ว

3.3) ตำบลกุดธาตุ กิ่งอำเภอหนองนาคำ จังหวัดขอนแก่น ได้
บ้านโคกนาฝาย

1.3 การเลือกชุมชนเมือง

ในการศึกษาครั้งนี้ได้กำหนดชุมชนเป้าหมายที่ต้องศึกษา 2 ประเภท
คือ ชุมชนเมือง และชุมชนชนบทในแต่ละจังหวัด สำหรับชุมชนเมืองได้เลือกชุมชน
ในเขตเทศบาลของแต่ละจังหวัด โดยเลือกชุมชนที่ยากจนมากที่สุดตามทัศนะของ
เจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง ซึ่งได้ชุมชนต่าง ๆ ดังนี้

1) จังหวัดศรีสะเกษ ได้ศึกษาชุมชนแออัดในเขตเทศบาลเมือง
ศรีสะเกษ 2 แห่ง ได้แก่ ชุมชนโนนทรายทอง และชุมชนสะพานขาว

2) จังหวัดสกลนคร ได้ศึกษาชุมชนแออัดในเขตเทศบาลเมือง
สกลนคร 2 แห่ง ได้แก่ ชุมชนห้วยโง้ง และชุมชนหนองหารหลวง

3) จังหวัดขอนแก่น ได้ศึกษาชุมชนในเขตเทศบาลนครขอนแก่น 3
แห่ง ได้แก่ ชุมชนโนนหนองวัด 2 ชุมชนสามเหลี่ยม 2 และชุมชนเทพารักษ์
ตอนปลาย

2. การเลือกกลุ่มคนจนเป้าหมาย

ในการศึกษาครั้งนี้ได้คัดเลือกตัวแทนคนจนจากกลุ่มต่าง ๆ เพื่อทำการ
ศึกษา ดังนี้

2.1 การเลือกกลุ่มคนจนในชุมชนเมือง ได้คัดเลือกตัวแทนคนจนจาก
กลุ่มต่าง ๆ ดังนี้

- 1) กลุ่มอยู่คนเดียวหรือเป็นหม้ายและอายุมาก
- 2) กลุ่มมีลูกมากและยังเล็กอยู่
- 3) กลุ่มที่มีคนพิการหรือไม่สามารถทำงานได้
- 4) กลุ่มที่มีคนป่วยเรื้อรัง
- 5) กลุ่มที่มีคนติดยาเสพติดหรือเล่นการพนัน
- 6) กลุ่มที่ขาดความรู้หรือไม่ได้รับการศึกษา

2.2 การเลือกกลุ่มคนจนในชุมชนชนบท ได้คัดเลือกตัวแทนคนจนจากกลุ่มต่าง ๆ ดังนี้

- 1) กลุ่มไม่มีที่ทำกินหรือมีที่ทำกินน้อย
- 2) กลุ่มที่อยู่คนเดียวหรือเป็นหม้าย และอายุมาก
- 3) กลุ่มที่มีลูกมากและยังเล็กอยู่
- 4) กลุ่มที่มีคนพิการ หรือไม่สามารถทำงานได้
- 5) กลุ่มที่มีคนป่วยเรื้อรัง
- 6) กลุ่มที่มีคนติดยาเสพติดหรือเล่นการพนัน
- 7) กลุ่มที่ขาดความรู้หรือไม่ได้รับการศึกษา

3. ระยะเวลาในการเก็บข้อมูล

เดือนตุลาคม - พฤศจิกายน 2544 เป็นเวลาในการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพ

4. เทคนิคการรวบรวมข้อมูล

เพื่อให้การศึกษาประเมินความยากจนแบบมีส่วนร่วมมีความเที่ยงตรงและเชื่อถือได้มากที่สุด โดยการศึกษาจากมุมมองของคนจน จึงมีเทคนิควิธีการรวบรวมข้อมูล ดังต่อไปนี้

4.1 การประเมินความยากจนอย่างเร่งด่วน

คณะนักวิจัยได้ประเมินความยากจนอย่างเร่งด่วน โดยเข้าไปยังชุมชนเป้าหมาย ติดต่อประสานงานกับประธานชุมชนหรือผู้ใหญ่บ้าน เพื่อเลือกตัวแทนกลุ่มคนจนประเภทต่าง ๆ หลังจากนั้นได้ไปสัมภาษณ์พูดคุยกับตัวแทนคนจนเหล่านั้น เพื่อค้นหาตัวแทนคนจนที่แท้จริงที่จะสามารถแสดงความคิดเห็นและเข้าร่วมสนทนากลุ่มตามวันนัดหมาย และเพื่อเป็นการสร้างความคุ้นเคยกับตัวแทนกลุ่มคนจนอีกด้วย

4.2 การสนทนากลุ่ม

ขั้นตอนการศึกษาโดยวิธีการสนทนากลุ่มมีดังต่อไปนี้

- 1) การคัดเลือกตัวแทนกลุ่มคนจนที่เข้าร่วมสนทนากลุ่ม

คณะนักวิจัยได้ทำการเตรียมชุมชนโดยการคัดเลือกตัวแทนคนจนในกลุ่มต่าง ๆ ที่จะเข้าร่วมสนทนากลุ่ม กล่าวคือ นอกจากเกณฑ์การพิจารณาตัวแทนคนจนจากกลุ่มต่าง ๆ ดังกล่าวแล้ว สิ่งสำคัญจะต้องมีสัดส่วนหญิงและชายเท่ากันหรือใกล้เคียงกัน ตลอดจนควรจะมีวัยรุ่นที่ยังไม่แต่งงานที่อาศัยอยู่กับพ่อแม่เป็นตัวแทนเข้าสนทนากลุ่มด้วย

2) จำนวนตัวแทนคนจนที่เข้าร่วมสนทนากลุ่ม

คณะนักวิจัยได้คัดเลือกตัวแทนคนจนกลุ่มต่าง ๆ จำนวน 9-10 คน ในแต่ละชุมชนทั้งในเขตชุมชนเมืองและชนบท เพื่อเข้าร่วมสนทนากลุ่ม

3) ผู้ดำเนินการสนทนากลุ่ม

คณะนักวิจัยได้ใช้ผู้ดำเนินการสนทนากลุ่ม 2 คน โดยมีคนหนึ่งเป็นหลักในการดำเนินการสนทนากลุ่ม ส่วนอีกคนหนึ่งเป็นคนเสริมและคอยพิจารณาว่าประเด็นใดต้องมีการซักถามมากยิ่งขึ้น และพิจารณาซักถามให้ครบทุกประเด็น

4) การบันทึกเทป

คณะนักวิจัยได้ให้ผู้ช่วยนักวิจัยคนหนึ่งดูแลการอัดเทปบันทึกเสียงของการสนทนาตลอดเวลาของการสนทนากลุ่ม

5) การจัดบันทึก

ผู้ช่วยนักวิจัย 3 คน ได้จัดบันทึกการสนทนาในขณะที่ดำเนินการสนทนากลุ่มอย่างละเอียด โดยได้กำหนดเลขหมายที่หนึ่งของตัวแทนคนจน การจัดบันทึกนี้เพื่อช่วยจดข้อมูลที่อาจจะหายจากการบันทึกเทป ซึ่งอาจจะเกิดขัดข้องได้

6) ประเด็นการสนทนากลุ่ม

ผู้ดำเนินการสนทนากลุ่มได้ดำเนินการสนทนากลุ่มตามแนวทางการสัมภาษณ์ ในประเด็นเกี่ยวกับความหมายของความยากจน แบบแผนการดำรงชีวิต การผลิตและการบริการ เพศและความยากจน การมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาความยากจน และบทบาทของรัฐและองค์กรประชาชน

7) การระดมสมอง

เทคนิคการระดมสมองนี้ได้ใช้ในรอบวนการของการสนทนากลุ่ม เนื่องจากข้อมูลที่ได้จากตัวแทนของกลุ่มคนจนย่อมจะมีประโยชน์ในการแก้ปัญหา

ความยากจน เมื่อทุกคนได้มีส่วนร่วมในการประเมินความยากจน โดยวิธีการระดมสมองให้ทุกคนได้มีโอกาสพูดให้มากที่สุด

8) ระยะเวลาที่ใช้ในการสนทนากลุ่ม

ระยะเวลาที่ใช้ในการสนทนากลุ่มประมาณ 2 ชั่วโมงครึ่ง

4.3 การสัมภาษณ์

นอกจากการใช้การประเมินความยากจนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้การสนทนากลุ่มแล้ว ยังได้ใช้วิธีการสัมภาษณ์บุคคลอื่น ๆ เพื่อเป็นการตรวจสอบความเที่ยงตรงและความเชื่อถือของข้อมูล ดังนี้

1) การสัมภาษณ์ผู้บริหารในระดับนโยบายและระดับปฏิบัติการ

คณะนักวิจัยได้สัมภาษณ์ผู้บริหารในระดับจังหวัด เช่น รองผู้ว่าราชการจังหวัด ปลัดเทศบาล ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบล เพื่อทราบความคิดเห็นต่อนโยบายการแก้ไขปัญหาความยากจน นอกจากนี้ได้สัมภาษณ์องค์การพัฒนาเอกชนและองค์กรประชาชนในระดับปฏิบัติการ เพื่อทราบการดำเนินงานของการนำนโยบายไปสู่การปฏิบัติการในการแก้ไขปัญหาความยากจนในชุมชน

2) การสัมภาษณ์คนจน

ในการสนทนากลุ่มแต่ละชุมชน บางครั้งตัวแทนคนจนไม่ได้แสดงความคิดเห็นอย่างเต็มที่นัก ผู้ช่วยนักวิจัยได้เข้าไปสัมภาษณ์เจาะลึกอีกส่วนหนึ่ง และได้สัมภาษณ์คนจนบางคนที่ไม่ได้เข้าร่วมสนทนากลุ่มเพื่อให้ได้ข้อมูลหลาย ๆ ส่วนมาประกอบการวิเคราะห์การประเมินความยากจนแบบมีส่วนร่วมมากยิ่งขึ้น

5. การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลในการศึกษาครั้งนี้ได้ใช้การวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content analysis) จากการวิเคราะห์ข้อมูลสนทนากลุ่ม ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้บริหารและผู้ปฏิบัติการ ข้อมูลการสัมภาษณ์เจาะลึก และข้อมูลทุติยภูมิที่เกี่ยวกับความยากจน

ผลการวิเคราะห์และอภิปรายผล

1. ความหมายและสาเหตุของความยากจน

ในมุมมองของคนจนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ คนจนเหล่านี้ได้แสดงความรู้สึกของตนต่อความยากจนอย่างหลากหลาย หลายมิติ พอจะสรุปได้ว่าคนจนได้รับผลกระทบจากการพัฒนาของรัฐ ทำให้วิถีชีวิตเปลี่ยนไป ไม่สามารถปรับตัวได้ทันกับกระแสการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะพื้นฐานโครงสร้างสังคมของคนจนที่ไม่มีโอกาสพัฒนาตนเองได้เลย แม้แต่โอกาสการเข้าถึงแหล่งทรัพยากรต่าง ๆ ของคนจนเป็นไปได้ลำบาก รัฐได้สร้างกฎเกณฑ์ที่ไม่เอื้อให้คนจนเหล่านี้เข้าไปใช้ประโยชน์ ทำให้คนจนเหล่านี้กลายเป็นคนขายของของสังคม โอกาสแห่งการปฏิรูปตนเองขึ้นจากสังคมของคนจนไปสู่ชีวิตที่ดีกว่าย่อมเป็นไปได้น้อย ดังนั้นชนชั้นหรือวรรณะหนึ่งของสังคมที่คนจนบางคนไม่อยากได้ยินคำว่าจน

ในขณะเดียวกันบริบททางวัฒนธรรมโดยเฉพาะศาสนาได้สร้างแนวคิดในการตอกย้ำในเรื่องกรรม โดยคนจนมีความเห็นว่าคนรวยนั้นได้สร้างกรรมดีแต่ปางก่อน คนจนต้องชดใช้กรรม ไม่มีวาสนาเหมือนคนรวย สิ่งนี้จึงเป็นบริบททางวัฒนธรรมที่ทำให้คนจนยอมรับสภาพความจน ไม่มีโอกาสในด้านความคิดที่จะให้ตนเองรอดพ้นจากมิติทางวัฒนธรรมเหล่านี้ได้

นอกจากนี้มิติแนวคิดหนึ่งที่คนจนมอง คือ มิติของความพอดี ความพอเพียง ไม่ยึดติดในรูปธรรม แต่ยึดมั่นในนามธรรม เช่น คนจนหลายคนเห็นว่าแม้จนก็มีความสุขได้ ถ้ามีความพอดี แม้ทุกข์กายแต่ก็สบายใจ

เป็นที่น่าสังเกตว่ากระบวนการพัฒนาประเทศตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติได้เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้ทำลายวัฒนธรรมเดิมของคนจน ให้มารับวัฒนธรรมฟุ่มเฟือย ทำให้วิถีชีวิตไม่สามารถปรับตัวได้ ทำให้เกิดปัญหาความรุนแรงในครอบครัว สามีและภรรยาต้องทำงานทั้งคู่เพราะความยากจน หากฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเจ็บป่วยก็ย่อมจะเป็นทุกข์ยิ่งขึ้น และก่อให้เกิดปัญหาทะเลาะกันภายในครอบครัว อาจนำไปสู่การหย่าร้างได้ คนจนบางส่วนจึงต่อต้านการเอาเปรียบของรัฐจากการที่ไม่สนใจแก้ปัญหาคนจนอย่างแท้จริง นำไปสู่การเดินขบวนเรียกร้อง ดังเช่นกลุ่มสมัชชาคนจนภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่เรียกร้องสิทธิของคนจนต่าง ๆ มากมาย

เมื่อพิจารณาสาเหตุของความยากจนในสายตาของคนจน สามารถแบ่งแยกได้เป็นปัจจัยต่าง ๆ คือ ปัจจัยส่วนบุคคลซึ่งเกิดขึ้นจากลักษณะส่วนบุคคลของคนจนที่ทำให้เกิดปัญหาของความยากจน เช่น การมีลูกมาก การไม่มีการศึกษาสูง การไม่มีความรู้และความสามารถหรือทักษะเฉพาะในการทำงาน และคนที่ชอบอวดมูขต่าง ๆ ทำให้เป็นหนี้สินเกิดปัญหาความรุนแรงในครอบครัว เป็นต้น ปัจจัยเชิงโครงสร้างที่เกิดจากโครงสร้างทางสังคม คือ พ่อแม่เป็นคนจนมาก่อน ไม่มีทรัพย์สินมรดกให้รุ่นลูกได้ทำมาหากิน ปัจจัยวิกฤติเศรษฐกิจ การเกิดภาวะวิกฤติเศรษฐกิจซึ่งเกี่ยวข้องกับระบบเศรษฐกิจโลก ทำให้บางคนต้องตกงานกลายเป็นคนจน และปัจจัยโอกาส คือ โอกาสที่เอื้ออำนวยและโอกาสที่ไม่เอื้ออำนวย โอกาสที่เอื้ออำนวยที่ค่อนข้างเกิดขึ้นได้ยากในสถานการณ์ชีวิตความเป็นอยู่ของคนจน กล่าวคือ คนจนบางคนมีฐานะดีขึ้นเพราะการชดเชยค่าเสียหายจากการถูกรถชน ส่วนโอกาสที่ไม่เอื้ออำนวย เช่น การเจ็บป่วยของสมาชิกภายในครอบครัว จึงต้องกู้ยืมเงินเพื่อนำไปรักษา และบางคนยืมเงินไปซื้อมอเตอร์ไซด์ เมื่อมอเตอร์ไซด์หายไปก็ต้องชดเชยเงินบริษัทเป็นจำนวนมาก ทำให้กลายเป็นคนจน หรือบางคนไม่มีช่องทางทำมาหากินเลย เป็นต้น สำหรับปัจจัยโอกาสนี้ คนจนส่วนมากมักจะกล่าวว่า เป็นกรรมแต่ชาติปางก่อน เราอาจจะตั้งเป็นข้อสังเกตว่าสาเหตุของความยากจนในทุกปัจจัยที่ได้วิเคราะห์นั้น สามารถจะแก้ไขความยากจนโดยคนจนเองได้ตามสมควร ถ้าหากนโยบายของรัฐได้เอื้ออำนวยและให้โอกาสกับคนจนเหล่านั้นและมีความจริงใจที่จะแก้ไขปัญหา

2. แบบแผนการดำรงชีวิต

โครงสร้างของชุมชนมีอิทธิพลต่อแบบแผนการดำรงชีวิตของคนจนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นอย่างมาก ในอดีตแบบแผนการดำรงชีวิตมีความสอดคล้องกลมกลืนกับโครงสร้างของชุมชนเป็นอย่างดี มีจารีตประเพณี ความเชื่อ ค่านิยมที่มีลักษณะสัมพันธ์กับวิถีดำรงชีวิตจนแยกไม่ออก เช่น คนจนสามารถหาของป่า เก็บเห็ด หน่อไม้จากป่าได้ คนจนอยู่ได้เพราะอาศัยสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ ไม่มีปัญหาหรือเดือดร้อนแต่ประการใด ต่อมาในปัจจุบันโครงสร้างชุมชนเปลี่ยนไปอย่างมากตามกระแสของการพัฒนาประเทศ เช่น การอพยพของคน

ชนบทเข้ามาทำงานในเมืองมากขึ้น ทรัพยากรต่าง ๆ ที่เคยหาได้ตามธรรมชาติหมดไป อาหารที่ไม่เคยซื้อก็ต้องใช้เงินซื้อ คนแย่งกันทำงานเพื่อเงินทอง คนจนเป็นกลุ่มที่ปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงได้น้อยที่สุด ทำให้ขาดโอกาสและไม่มีหนทางที่จะต่อสู้กับกลุ่มอื่น ๆ กลายเป็นกลุ่มชายขอบของสังคม หรือโครงสร้างของชุมชนที่เปลี่ยนไปจากการสร้างเขื่อนหรือฝาย คนที่ไม่สามารถปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตจากชาวนาเป็นชาวประมงอย่างกะทันหันก็กลายเป็นคนจนในชุมชน หรือชาวที่ปลูกในที่นาริมห้วยเน่าตายจากการที่น้ำห้วยไม่ยอมลดเนื่องจากการสร้างฝายซึ่งในอดีตน่าจะลดลงตามธรรมชาติ

ดังนั้น เราอาจกล่าวได้ว่า การพัฒนาประเทศและการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมบางประการของประเทศได้มีผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของชุมชน ทำให้คนในชุมชนบางคนที่ไม่สามารถปรับตัวได้กลายเป็นคนจนในที่สุด

3. ภาคการผลิตและการบริการ

จากการศึกษาคนจนในชุมชนภาคตะวันออกเฉียงเหนือกล่าวได้ว่า การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ที่เข้าไปสู่ระบบของสังคมนั้น ยังเป็นปัญหาสำคัญของคนจนในชุมชนเป็นส่วนใหญ่ เป็นที่ทราบว่าการศึกษาระบบการศึกษาของไทยนั้นเป็นระบบการรวมศูนย์ หลักสูตรและแบบเรียนต่าง ๆ เป็นไปตามที่กระทรวงศึกษาธิการกำหนด ครอบคลุมน้อยส่วนใหญ่อิงพื้นฐานความเป็นอยู่ที่ดีและปานกลางย่อมไม่เป็นปัญหาที่จะได้รับการพัฒนาในด้านการศึกษาต่อบุตรหลานของตน แต่สำหรับครอบครัวยากจน ย่อมมีผลกระทบอย่างมาก เนื่องจากการศึกษาพบว่า ครอบครัวของคนจนมีความหวังและอุดมคติที่จะให้ลูกของตนได้มีโอกาสเรียนหนังสือที่สูงขึ้น แต่ในความเป็นจริงเพราะความจนจึงไม่มีโอกาสที่จะส่งเสียให้ลูกเรียนหนังสือ แม้กระทั่งไม่มีช่องทางหรือโอกาสที่จะให้ลูกเรียนต่อ และระบบการศึกษาเพื่อประโยชน์คนจนจริง ๆ นั้นเป็นไปได้ยาก เพราะหลักสูตรที่เรียนไม่เหมาะกับลูกหลานของคนจนที่จะประกอบอาชีพต่อไปในอนาคต

นอกจากนี้โอกาสการเข้าถึงแหล่งข้อมูลต่าง ๆ ซึ่งรัฐจะให้บริการแก่คนจนในชุมชน เช่น สื่อมวลชน การได้รับความรู้จากการอบรม และแนวทางการช่วย

เหลือคนจนต่าง ๆ ไม่มีโอกาสเข้าถึงคนจนในชุมชนมากนัก ทั้งนี้เนื่องจากคนจนไม่มีเวลาต้องหาเข้ากินค่า ที่จะเสาะแสวงหาแหล่งหรือเข้าถึงข้อมูลได้สะดวก จึงเห็นสมควรที่จะต้องใช่วิธีการรุกถึงกลุ่มคนจนในชุมชนจริง ๆ เนื่องจากคนจนในชุมชนบางคนไม่กล้าที่จะแสดงตน อาจจะไม่เชื่อในทะเบียนบ้านในชุมชน กลายเป็นคนเถื่อนยังต้องหลบ ๆ ซ่อน ๆ ยังไม่มีโอกาสที่จะเข้าถึงแหล่งข้อมูล ทำให้การช่วยเหลือของรัฐเข้าไปไม่ถึง อีกประการหนึ่งก็คือ หน่วยงานและบุคลากรที่จะเข้าไปในชุมชนมีจำนวนน้อย ไม่พอกับปัญหาที่เกิดขึ้นกับคนจนในชุมชนซึ่งมีอยู่เป็นจำนวนมากมาย

การบริการด้านสาธารณสุขที่เข้าไปช่วยเหลือและแนะนำความรู้ด้านสุขภาพอนามัยต่าง ๆ แก่คนจนในชุมชนค่อนข้างจะเป็นที่พึงพอใจของคนจน เนื่องจากปัญหาสุขภาพเป็นปัญหาที่ยิ่งใหญ่ของคนจน ถ้าหากเมื่อใดหัวหน้าครอบครัวเจ็บป่วยก็จะขาดรายได้ ยิ่งจะเป็นภาระหนี้สินต่อไปอีก คนจนในชุมชนจึงได้มีโอกาสเข้าถึงระบบสาธารณสุขมากกว่าระบบอื่นที่รัฐได้เข้าไปช่วยเหลือคนจนในชุมชน

ดังนั้นเราอาจจะกล่าวได้ว่า .ถ้าหากรัฐบาลต้องการที่จะช่วยเหลือกลุ่มคนจนที่แท้จริง ควรที่จะต้องปรับปรุงกระบวนการทัศนในระบบการศึกษาให้เหมาะสมกับบุตรหลานของคนจน รวมทั้งการให้โอกาสเข้าถึงแหล่งข้อมูลต่าง ๆ แก่คนจนอย่างเท่าเทียมกับคนกลุ่มอื่น ๆ

4. เพศและความยากจน

บทบาทหญิงและชาย เป็นมิติการวิเคราะห์ที่น่าสนใจในการศึกษาคนจนในชุมชนภาคตะวันออกเฉียงเหนือ กล่าวคือ เมื่อพิจารณาตามโครงสร้างสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนภาคตะวันออกเฉียงเหนือในระบบครอบครัวส่วนใหญ่ฝ่ายชายแต่งงานมาอยู่กับฝ่ายหญิง ย่อมจะเห็นอิทธิพลของฝ่ายหญิงมีต่อฝ่ายชายไม่มากนัก เมื่อกล่าวถึงบทบาทหญิงและชายก็ทำนองเดียวกันคือ บทบาทของหญิงมีมากกว่าชาย แต่การศึกษาตามข้อเท็จจริงก็คือ คนจนในชุมชนส่วนมากฝ่ายชายเป็นหัวหน้าครอบครัว ฝ่ายหญิงทำงานบ้าน และเป็นผู้รักษาเงินที่ฝ่ายชายหามาได้ แท้ที่จริงแล้วอำนาจการตัดสินใจในครอบครัวตกอยู่กับฝ่ายหญิง ซึ่งเป็นไปตามโครงสร้างแบบแผนการแต่งงานนั่นเอง แม้ว่าคนจนบางคนกล่าวว่า แบ่งงานตามบทบาทชายและหญิง แต่ในด้านอำนาจตัดสินใจขั้นสุดท้ายยังคงอยู่กับฝ่ายหญิง

อย่างไรก็ตามบทบาทหญิงและชายในภาวะความยากจนย่อมทำให้อำนาจการต่อรองของฝ่ายหญิงมีมากขึ้น เนื่องจากต้องแบกรับภาระการทำงานนอกบ้านมากขึ้น ในขณะที่ภาระการดูแลบ้านยังเป็นของฝ่ายหญิง ทำให้บทบาทหญิงและชายต้องทำงานทั้งคู่ หากฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดซึ่งส่วนมากจะเป็นฝ่ายชายที่ชอบดื่มเหล้า เล่นการพนัน และเล่นหวย ทำให้การเงินบกพร่อง เกิดการทะเลาะกันระหว่างฝ่ายหญิงและฝ่ายชาย จนบางคนต้องแยกกันอยู่และหย่าร้างกันในที่สุด

นอกจากนี้ภาวะเจริญพันธุ์มีความสัมพันธ์กับความยากจน กล่าวคือ คนจนมีแนวโน้มที่หญิงและชายมักแต่งงานเมื่ออายุไม่มาก เฉลี่ยระหว่าง 15-20 ปี ทำให้คนจนมักจะมีลูกมาก ซึ่งเป็นการระดำนค่าใช้จ่ายค่อนข้างมาก

5. การมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหา

การมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาคือความยากจนโดยชุมชนของคนจนในชุมชนภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เมื่อพิจารณาเป็นภาพรวมอาจกล่าวได้ว่า คนจนในชุมชนยังไม่มีพลังเข้มแข็งมากนัก ทั้งนี้เนื่องจากคนจนในชุมชนเมืองมาจากหลากหลายชาติพันธุ์และชีวิตความเป็นอยู่ จึงทำให้การคิดรวมกันเป็นองค์กรหรือกลุ่มด้วยตนเองค่อนข้างมีน้อย ส่วนใหญ่เครือข่ายเพื่อนบ้านและองค์กรต่าง ๆ ในชุมชนเกิดจากการจัดตั้งของเทศบาลหรือองค์กรของรัฐและเอกชน ความยั่งยืนและการทำงานอย่างมีประสิทธิภาพของชุมชนที่จะช่วยเหลือคนจนย่อมจะเป็นไปอย่างมีเงื่อนไขและลำบาก สำหรับคนจนในชนบทนั้น การรวมตัวของคนจนเป็นกลุ่มเป็นไปได้ยาก เพราะเป็นคนกลุ่มเล็กในชุมชนเท่านั้น

สิ่งสำคัญที่สุดที่จะทำให้เกิดการรวมกลุ่มของคนจนในเมืองอย่างยั่งยืน ก็คือจะต้องมีผู้นำที่มีความเสียสละ ความสัมพันธ์กับกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน และมีกระบวนการตัดสินใจเกี่ยวกับการแก้ไขปัญหาความยากจนต่าง ๆ สำหรับการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ได้พบว่า มีบางชุมชนมีผู้นำสตรีที่มีความสามารถที่ได้แก้ปัญหาของชุมชนในระดับหนึ่ง แต่ส่วนใหญ่ผู้นำที่พบในชุมชนเป็นคนดี มีความเสียสละ และรู้จักการประสานงานเป็นอย่างดี จึงควรที่จะต้องส่งเสริมและสร้างภาวะผู้นำเหล่านั้นให้มีศักยภาพมากยิ่งขึ้น เพื่อจะได้นำพาให้คนจนในชุมชนมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาชุมชนต่อไป

6. บทบาทของรัฐและองค์กรประชาชน

จากการศึกษาพบว่า รัฐได้มีบทบาทเข้าไปช่วยเหลือกลุ่มคนจนในเมือง และชนบทไม่มากนัก โดยลักษณะการช่วยเหลือมักจะเป็นการส่งเสริม สงเคราะห์ และการให้การศึกษาบรมแก่กลุ่มคนจน ซึ่งเป็นไปตามบทบาทหน้าที่ ของหน่วยงานต่าง ๆ ซึ่งการดำเนินงานมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลต่อชุมชน มากบ้างน้อยบ้าง แต่สิ่งสำคัญก็คือกระบวนการในเรื่องบทบาทของรัฐควรที่จะ ปรับเปลี่ยนในลักษณะการถ่ายทอดความรู้ความเข้าใจ การให้โอกาสการเข้าถึง ทรัพยากรต่าง ๆ ที่คนจนสามารถเข้าถึงด้วยตนเอง กิจกรรมต่าง ๆ ต้องให้ชาวชุมชนมี ส่วนร่วมและตัดสินใจทำกิจกรรมด้วยตนเอง ตามความต้องการของตน ย่อมจะ เป็นขั้นแรกที่จะทำให้เกิดองค์กรชุมชนที่เข้มแข็งเป็นประชาสังคมชุมชนที่ช่วยเหลือ กลุ่มคนจนที่แท้จริงต่อไปในอนาคต

ข้อเสนอแนะ

จากการประเมินความยากจนแบบมีส่วนร่วมของคนจนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีข้อเสนอแนะต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

1. หลักการช่วยเหลือ

1) จัดทำบัญชีรายชื่อครัวเรือนยากจนในทุกหมู่บ้านในชนบท และในทุก ชุมชนในเมือง โดยเรียงลำดับจากจนมากที่สุด โดยให้คนในหมู่บ้านหรือคนในชุมชน ร่วมกันพิจารณาตัดสิน ทั้งนี้เพราะผลการศึกษาพบว่า คนจนระดับล่างจริง ๆ มักจะ เข้าไม่ถึงความช่วยเหลือต่าง ๆ จากรัฐ เพราะคนจนมีความรู้สึกต่ำต้อย มักปลีกตัว ออกจากสังคม และบางครั้งถูกกีดกันจากคนในหมู่บ้านหรือชุมชน บัญชีรายชื่อ ดังกล่าวนี้นี้ให้มีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงภายในระยะเวลาที่เหมาะสม

2) นโยบายช่วยเหลือคนจนต้องกำหนดให้ชัดเจนว่าต้องให้การ สนับสนุนช่วยเหลือครัวเรือนคนจนตามลำดับบัญชีรายชื่อในข้อ 1) โดยให้สอดคล้องกับงบประมาณที่มีจำกัด

2. นโยบายช่วยเหลือคนจน

นโยบายเพื่อช่วยเหลือคนจนมีข้อเสนอแนะดังนี้

1) ลดภาระการเสียดอกเบี้ยในอัตราสูง เพราะผลการศึกษาพบว่าคนจนทั้งในเมืองและในชนบท มีภาระดอกเบี้ยเงินกู้ในอัตราสูงมาก กล่าวคือ คนจนในเมืองบางรายต้องเสียดอกเบี้ยในอัตราสูงถึงร้อยละ 20 บาทต่อเดือน และคนจนในชนบทสูงถึงร้อยละ 10 บาทต่อเดือน ภาระอัตราดอกเบี้ยเช่นนี้ไม่มีทางทำให้คนจนหลุดพ้นจากปัญหาหนี้สินได้ จึงต้องปรับเปลี่ยนหนี้สินที่มีอัตราดอกเบี้ยสูงให้เป็นหนี้สินที่มีอัตราดอกเบี้ยต่ำโดยผ่านกลไกของกลุ่มออมทรัพย์ต่าง ๆ ซึ่งมีอยู่เกือบทุกหมู่บ้านหรือทุกชุมชนคนยากจนในเมือง และใช้เงินจากกองทุนหมู่บ้านให้การสนับสนุน

2) สร้างความสามารถในการบริหารการเงิน

ผลการศึกษาพบว่าคนจนทั้งในเมืองและในชนบท ขาดวินัยในการใช้จ่าย ขาดความรู้ในการบริหารการเงิน ตลอดจนขาดความสามารถในการบริหารทุกเรื่องในชีวิตประจำวัน จึงต้องกระตุ้นให้การอบรมและควบคุมดูแลอย่างใกล้ชิด โดยจัดตั้งกลุ่มคนจนในแต่ละหมู่บ้านตามบัญชีรายชื่อด้วยความสมัครใจ และใช้หลักจิตวิทยากลุ่มเพื่อให้คนจนฝึกลดรายจ่ายที่ไม่จำเป็น โดยเฉพาะรายจ่ายเกี่ยวกับบอขายมุข ซึ่งคนจนจำนวนมากยังคงสูบบุหรี่ ดื่มเหล้า และเล่นการพนัน และให้คนจนรู้จักเก็บออม ด้วยกลไกของกลุ่มคนจนที่จัดตั้งขึ้น

3) สร้างจิตสำนึกในการพึ่งพาตนเองในอนาคต

ผลการศึกษาพบว่า คนจนจำนวนไม่น้อยไม่ชวนช่วยในการทำงาน ไม่คิดถึงอนาคตของตนและครอบครัว มีรายได้และใช้หมดเป็นวัน ๆ จึงต้องปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตของคนจนเหล่านี้

4) เพิ่มศักยภาพของคนจนรุ่นลูก

คนจนจำนวนหนึ่งจะไม่สามารถปรับเปลี่ยนพฤติกรรม อุปนิสัย และแนวความคิดได้ ไม่ว่าด้วยวิธีการใด ๆ เช่น คนจนที่ติดสิ่งเสพติดเรื้อรัง คนสูงอายุ จึงต้องให้การช่วยเหลือลูกคนจน โดยช่วยให้ได้รับการศึกษาในระดับที่สูงขึ้น ให้การฝึกอบรมด้านฝีมือแรงงาน การหาตลาดแรงงานรองรับ ซึ่งเป็นการช่วยเหลือในระยะยาว ที่จะช่วยให้หลุดพ้นความยากจนได้ในรุ่นลูก

5) พัฒนาแรงงานให้เป็นแรงงานมีฝีมือ

ผลการศึกษาพบว่า คนจนทั้งในเมืองและในชนบทที่มีอาชีพรับจ้างทั่วไปส่วนใหญ่จะได้รับค่าจ้างในอัตราต่ำเพราะเป็นแรงงานไร้ฝีมือ จึงจำเป็นต้องพัฒนาให้เป็นแรงงานมีฝีมือ และมีทักษะทางด้านภาษาต่างประเทศบางภาษา เพื่อเพิ่มศักยภาพในการหางานทำทั้งในและต่างประเทศ และได้รับอัตราค่าจ้างที่สูงขึ้น

6) ให้โอกาสในการประกอบธุรกิจส่วนตัว

สืบเนื่องจากการพัฒนาคนจนให้เป็นแรงงานที่มีฝีมือแล้ว ควรส่งเสริมให้คนจนเหล่านี้มีแนวความคิดในการประกอบธุรกิจส่วนตัวด้วย โดยให้ความรู้ในการประกอบธุรกิจและการกู้ยืมเงินทุนในอัตราดอกเบี้ยต่ำจากกองทุนหมู่บ้าน หรือ ธนาคารประชาชน

7) การสงเคราะห์แบบให้เปล่า

คนจนบางส่วนจำเป็นต้องให้การช่วยเหลือในลักษณะสงเคราะห์แบบให้เปล่า เพื่อบรรเทาความเดือดร้อนเฉพาะหน้า เช่น การช่วยสงเคราะห์ดูแลเด็ก ผู้สูงอายุ คนพิการ และคนเจ็บป่วยเรื้อรังในครอบครัว ด้วยการให้การศึกษารักษาพยาบาลฟรี การแจกของใช้จำเป็นหรือถุงยังชีพ การซ่อมแซมที่อยู่อาศัย การสร้างส้วมที่ถูกละเลยละทิ้ง เป็นต้น

8) จัดหาที่ดินเพื่อการเกษตรและเพิ่มความสามารถในการจัดการที่ดิน

นโยบายนี้เป็นนโยบายเพื่อช่วยเหลือคนจนในชนบทเป็นการเฉพาะ เนื่องจากคนจนในชนบทจำนวนมากยากจนเพราะไม่มีที่ดินทำการเกษตรหรือมีที่ดินน้อย ประสบกับภัยธรรมชาติซ้ำซาก คนจนที่ไม่มีที่ดินทำการเกษตรเหล่านี้จะร้องขอให้รัฐจัดหาที่ดินเพื่อทำการเกษตรให้เป็นสิ่งแรก ดังนั้น เพื่อสนองความต้องการของคนจน รัฐจึงควรจัดหาที่ดินให้คนจนได้เช่าหรือซื้อแบบผ่อนส่งเป็นรายปีในราคาต่ำ และให้โอกาสคนจนได้มีกรรมสิทธิ์ในที่ดินในระยะเวลาที่เหมาะสม นอกจากนี้ยังพบว่าคนจนที่ทำการเกษตรเป็นอาชีพหลักจะทำนาเพียงอย่างเดียว และเพียงปีละ 1 ครั้งเท่านั้น ประสิทธิภาพการผลิตยังต่ำกว่าภาคอื่นของประเทศอยู่มาก จึงต้องให้คำแนะนำและความช่วยเหลืออย่างใกล้ชิด ให้มีการเปลี่ยนแปลงวิธีการผลิต จากเดิมที่ไม่เคยเปลี่ยนแปลงเลยตลอดหลายสิบปี ให้มีศักยภาพที่จะ

เลี้ยงครอบครัวได้ และให้มีรายได้จากไร่นาทุกเดือน หรือทุกวัน แทนที่จะมีรายได้เพียงปีละครั้งเท่านั้น

9) ให้โอกาสคนจนในเมืองได้มีกรรมสิทธิ์ในที่อยู่อาศัย

เสียงเรียกร้องของคนจนในเมืองมากที่สุดคือ การขอให้ตนเองได้มีกรรมสิทธิ์ในที่อยู่อาศัย โดยหลายชุมชนในเมืองยินดีที่จะย้ายออกจากที่อยู่อาศัยเดิม ซึ่งบุกรุกอยู่ในที่สาธารณะ และสร้างมลภาวะแก่สิ่งแวดล้อมไปในที่ใหม่ โดยร้องขอให้หน่วยงานรัฐจัดหาที่อยู่อาศัยที่ไม่ไกลจากตัวเมืองมากนัก เพราะจะต้องเดินทางเข้ามาทำงานในตัวเมือง ทั้งนี้คนจนเหล่านี้ยินดีที่จะผ่อนชำระค่าที่ดินในอัตราดอกเบี้ยที่เหมาะสม

บรรณานุกรม

- กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย. 2541. **บันทึกปกครอง 2541**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกรมการปกครอง.
- กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย. 2544. **คุณภาพชีวิตของคนไทยปี 2543**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกรมการพัฒนาชุมชน.
- ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ. บรรณาธิการ. 2541. **คนจนไทยในภาวะวิกฤติ**. กรุงเทพมหานคร: บริษัทเอดิสันเพรส โปรดักส์.
- พิทักษ์สิทธิ์ ฉายะภูติ, ไพฑูรย์ จัชมัตย์, วรุณี หิรัญรักษ์ และ เพียรศักดิ์ ภัคดี. 2542. **การศึกษาสภาพทางเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือนที่จนดักดาน ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ**. ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- พิทักษ์สิทธิ์ ฉายะภูติ, ไพฑูรย์ จัชมัตย์, สมศักดิ์ ศรีสันติสุข และ เพียรศักดิ์ ภัคดี. 2543. **การศึกษาสภาพทางเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือนที่ยากจนดักดาน ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ**. ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- . 2543. **ผลกระทบต่อผู้ดักงานภาวะวิกฤติเศรษฐกิจในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ**. ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข. 2537ก. สังคมวิทยาชนบท: แนวคิดทางทฤษฎีและแนวโน้มในสังคมชนบทไทย. ขอนแก่น: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

. 2537ข. สังคมวิทยาชุมชน: หลักการศึกษาวิเคราะห์และปฏิบัติงานชุมชน. ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

. 2543. สังคมและวัฒนธรรมไทย: ลักษณะการเปลี่ยนแปลงและวิทยาการวิจัย. ขอนแก่น: ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

. 2544. การศึกษาสังคมและวัฒนธรรม: แนวความคิดวิธีวิทยาและทฤษฎี. ขอนแก่น: ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. 2544. ผลิตภัณฑ์ประชาชาติผลิตภัณฑ์จังหวัดปี 2543. กรุงเทพมหานคร:

สำนักงานจังหวัดขอนแก่น. 2544. บรรยายสรุปจังหวัดขอนแก่น. ขอนแก่น: สำนักงานจังหวัดขอนแก่น.

สำนักงานจังหวัดศรีสะเกษ. 2544. บรรยายสรุปจังหวัดศรีสะเกษ. ศรีสะเกษ: สำนักงานจังหวัดศรีสะเกษ.

สำนักงานจังหวัดสกลนคร. 2544. บรรยายสรุปจังหวัดสกลนคร. สกลนคร: สำนักงานจังหวัดสกลนคร.

สำนักงานสถิติแห่งชาติ. 2544. สมุดรายนามสถิติแห่งประเทศไทยฉบับ 2544. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานสถิติแห่งชาติ.

